
ÖTÜKEN

Mehmet İzzet

MİLLİYET NAZARİYELERİ VE MİLLÎ HAYAT

•

Mehmet İzzet'in Hayatı, Eserleri ve Fikirleri Hakkında Yazılanlar

Açıklamalarla Yeni Harflere Aktaran:

E. Kılınç

Notlar ve İlavelerle Yayıma Hazırlayan:

Yahya Kemal Taştan

ÖTÜKEN

İÇİNDEKİLER

NOT 9
ÖN SÖZ 11
BİRKAÇ SÖZ 15

GİRİŞ YERİNE

Mehmet İzzet
Halil Açıkgöz 21
Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat
Mehmet Emin 37
Milliyet Mefkûresi Nedir?
Mustafa Şekip 48
Milliyet Meselesi
Ziyâeddîn Fahri 53
Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat 63
Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat
Cavit Orhan Öz 65

MİLLİYET NAZARİYELERİ VE MİLLÎ HAYAT

MEDHAL
Millet, Devlet, Hânedan ve Demokrasi 84

BİRİNCİ KİTAP
MİLLÎ HAYATI MADDÎ VE İKTİSÂDÎ
MUAYYENİYET [DETERMİNİZM] İLE İZAH EDEN NAZARİYELER

I Milliyet ve Irk 107
II Milliyet ve Coğrafî Şerâit [Şartlar] 115
III Milliyet ve Coğrafî Şerâit [Şartlar] (Mâba'd [Devam]) 123
IV Milliyet ve İktisat 136

İKİNCİ KİTAP
MİLLÎ HAYATI VE RÛHU MUAYYENİYET İLE
İZÂH EDEN NAZARİYELER

I Milliyet ve Lisan 151
II Millî Seciye 165
III Millî An'ane ve Târih 179
IV Millî Hars [Kültür] ve Medeniyet 188

NETÎCE

Milliyet ve Din 201
MEHAZLAR 215

MEHMET İZZET'İN HAYATI, ESERLERİ VE FİKİRLERİ HAKKINDA YAZILANLAR

Mehmet İzzet'e Dâir Ansiklopedi, Antoloji ve Bibliyografik Nitelikteki Eserlerde Yer Alan Bilgiler ... 223

MAKALELER

Dogmatizme Karşı
Mehmet Servet ... 232
Mehmet İzzet Bey'in Ölümü
Yusuf Şerif ... 241
İzzet Bey
Hilmi Ziya ... 243
İzzeti Niçin Tâziz Ediyoruz?
Sadrettin Celâl ... 249
Mehmet İzzet Bey: Fikri Şahsiyeti ve Hizmeti
İsmail Hakkı ... 254
Mehmet İzzet: Kimdi ve Bize Neydi?
Orhan Sadeddin ... 258
İzzet Bey'in Fikri Şahsiyeti
Mustafa Şekip ... 265
Merhum Mehmet İzzet Bey
Halil Nimetullah ... 270
Zavallı İzzet Bey
Mehmet Emin ... 274
Mehmet İzzet Bey'in Hayatı
Sıtkı ... 276
Mehmet İzzet'in Hayatı, Eserleri ve Hizmetleri
Sadrettin Celâl Antel ... 278
Türkiyede İdealizm Temâyülü
Hilmi Ziya Ülken ... 283
Mehmet İzzet ve Bâzı Tenkidî Görüşler
Hilmi Ziya ... 292
Mehmet İzzet'in Hayatı
Orhan Izzet ... 296
Mehmet Izzet Hakkındaki Neşriyat
Ahmet Halil ... 298
Mehmet İzzet
A. Adnan ... 299
Mehmet İzzet
Mustafa Şekip ... 302
Mehmet İzzet
Mehmet Emin ... 306
Mehmet İzzet
Sadreddin Celâl ... 308

Mehmet İzzet
Halil Nimetullah 313
Mehmet İzzet
Hatemi Senih 314
Mehmet İzzet ve Eseri
Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri 315
Nâmık Kemâl ve Mehmet İzzet
Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu 321
Mehmet İzzet
Z. Fahri Fındıkoğlu 324
Mehmet İzzet Hakkında
Mazhar Şevket İbşir 326
Mehmet İzzet: Hayatı, Eserleri, Fikirleri
Sevim Levend 330
Auguste Comte'un Mülkiyet ve Ücret Hakkındaki Fikirleri: Mehmet İzzet'in Sorbon'da Hazırladığı İlk Etüt
Ziya Somar 351
Ziya Gökalp ve Mehmet İzzet
S. S. Nizamoğlu 357
Filozof İzzet
H. Ziya Ülken 359
Mehmet Izzet ve Türk Düşüncesinde Boş Kalan Yeri
Ziya Somar 361
Mehmet İzzet'in Sosyolojik Fikirleri
Orhan Türkdoğan 367
Ziya Gökalp'ın İdealizmi ve Mehmet İzzet
Ziya Somar 386
Ziya Gökalp, Mustafa Şekip Tunç ve Mehmet İzzet Üzerine
Ziya Somar 395
Kriz ve Geçiş Döneminde Türk Düşüncesinde İki Çığır: Ziya Gökalp – Mehmet İzzet
Coşkun Değirmencioğlu 408
Türk Kooperatifçiliğine Hizmeti Geçenler: Mehmet İzzet Bey (1891-1930)
Nurettin Hazar 420
Mehmet İzzet Düşüncesinde İnsâniyete Açılan Pencere: Milliyet
Levent Bayraktar 434
Mehmet İzzet'in Ardından
Levent Bayraktar 441
Mustafa Şekip Tunç ve Mehmet Emin Erişirgil'in Mehmet İzzet'i Yorumlayışları 450
Mehmet İzzet ve Alman İdealizmi
Nuray Karaca 452
Türk Düşünce Tarihi'nde Mehmet İzzet'in Yeri ve Önemi
Ahmet Emre Dağtaşoğlu 478

Mehmet İzzet Bibliyografyası
Yahya Kemal Taştan 503

NOT

İstanbul Dârülfünunu hocalarından Mehmed İzzet Bey'in Rumî 1339 / Milâdî 1923 tarihinde (yani Gökalp'ın Türkçülüğün Esasları henüz yayınlanmadan kısa bir süre önce) yayınlanmış olan bu eserinin üçüncü basımını, bu defa daha değişik bir usûlle yayınlıyoruz. Burada, kitabın Osmanlıca orijinalini aynen yeni harflere aktardık. Daha önceki yayınlarda eserin bir sosyal bilim konusunu yine bir sosyal bilim hocasının üslûbuyla yayınlandığına pek dikkat edilmemiş olduğunu gördük. Dolayısıyla eseri bu defa sosyolojik ve felsefî terimlere de dikkat ederek, aynen yeni yazıya aktarıp gerekli gördüğümüz yerlerde yaptığımız açıklamaları [..] köşeli parantez içerisinde daha küçük puntolarla yerinde işaret ettik; bu usûlün özellikle genç okuyucular için son derece destekleyici ve faydalı olduğunu düşündük. Nitekim Ziya Gökalp'ın, Ömer Seyfettin'in eserleri hocalarımız tarafından ve Yusuf Akçura'nın eserlerinin mühim bir kısmı ise tarafımızdan aynı usûlle yayına hazırlanmış, okuyucularca takdîr görmüştü. Yani dileyen köşeli parantez içindekileri yok sayarak orijinalin aynı olan metni okuyabilir. Dipnotlarda da yazarın dipnotlarından bizimkileri ayırmak için (Haz. Notu) diye işaret ettik. Kitapta bir de yabancı kişi ve yer isimleri, Osmanlıca metinde okunuşları yazıya aktarılarak yazılmış olduğu için, bunları olduğu gibi naklettik, tesbit edebildiğimiz kişilerin isimlerinin orijinal imlalarıyla yanlarında belirtilmesini uygun bulduk; zaten bir kısım sıkça kullanılan ecnebî isimlerin dipnotlarda orijinali ile verildiğini gördüğümüz için, dipnotlarda bunları yine orijinal yazılışları ile verdik. Esere başka bir müdahalede bulunmak istemedik. Terim ve kelimelerin anlamları için Yaşar Çağbayır üstâdın *Ötüken Türkçe Sözlük*'ünden, hatta orada dahi bulamadığımız bazı kelimeleri bizzat üstadın kendisinden tahkîk ederek açıklamalarımızda yerlerine koyduk.

E.K.

ÖN SÖZ

Mehmet İzzet'in Cumhuriyetin ilânından iki ay önce neşredilen ve yayımlandığı dönemde oldukça itibar gören *Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat* adlı eseri, uzun bir aradan sonra dördüncü baskısı ile yeniden karşınızda...

1923, 1969 ve 1981 yıllarında üç baskı yapan *Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat*'ın Türk milliyetçilerinin kütüphanesinde ve hafızasında lüzumu derecesinde yer bulmadığını itirafa mecburuz. Oysa mezkûr eser, siyaset sosuna fazlasıyla bulanmış Türk milliyetçiliğini ilmî ve felsefî bir boyutta ele almayı tercih ederek, onu farklı bir düzleme taşımıştır. Ne var ki, siyasetin ve siyasetle iç içe geçmiş toplum mühendisliğinin daha cazip gelmesi, *Milliyet Nazariyeleri*'nin milliyetçi hafızada yeterince ma'kes bulmasına engel olmuştur.

Ötüken Neşriyat, Türk milliyetçiliğinin temel kaynakları addedilebilecek Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura külliyatlarını yayımlayarak, son günlerde mânâsı ve muhtevâsı umûmî efkârda sıkça tartışılan Türk, Türklük ve milliyetçilik mefhumları üzerinde yeniden düşünülmesine büyük hizmetler ifâ etmiştir. Postmodern çağ, milliyetçiliğin meşrûiyetini sorgularken, bu hamle her türlü takdire şâyândır.

Bugün Cumhuriyetin ve Türk milliyetçiliğinin yapısökümünü yapan bir düşünce sisteminin siyasete, akademiye ve kamuya hâkim olduğu süreç yaşanmaktadır. Küreselleşmenin ve Yeni Dünya Düzeni'nin siyâsî ve kültürel problemlerine, postmodern eleştiri ve söylemlerle çözüm arayan siyasal İslâm, dinî motiflere ve Müslüman kimliğine yaslanırken, millî olduğu kabul edilen söylemleri sorgulamaya başlamıştır. Diğer kimlik siyasetlerinin işlevlerini yitirdiğine inanan bu görüş, kendi içinde bütünlüklü olduğunu iddia ettiği evren, insan ve doğa tasarımıyla millî kimlik siyasetini ve milliyetçi düşünceyi ötelemektedir. Modern devlet yapısının milliyetçi karakterini sorgulayanlar, millî devletin farklı kimliklere, cemaatlere ve toplumsal gruplara mensup insanları "devletin ideolojik aygıtları" vâsıta-

sıyla tek tipleştirdiğini; farklılıkları yadsıyan yeni bir kimlik yarattığını ileri sürmektedir. Onlara göre millî-devlet yapısı, bu özelliğiyle totaliterdir ve devletin otoriter eğilimlerini sınırlandırmak gerekir.

Ne var ki, postmodern söyleme sığınanlar, Türk milliyetçiliğinin nevi şahsına münhasır karakterini görmedikleri yahut görmek istemedikleri için, onu "ırkçılık" ile izah etmeye teşebbüs etmektedirler. II. Meşrûtiyet ve erken Cumhuriyet döneminde pozitivizm ve biyolojik materyalizmin tesiriyle milliyetçiliği farklı şekillerde izah eden yaklaşımlar bulunmakla birlikte bunun sınırlı kaldığı iddia edilebilir. Milliyet mefhumunu indirgemeci bir yaklaşımla ele alan ve milleti "ırk, toprak, iktisat, dil, millî seciye, millî an'ane, tarih, hars ve medeniyet" gibi araçlarla açıklayan izahlar mebzul miktardadır. Lâkin milliyette *ırk* kavramının aranmayacağı noktasında imparatorluk mirasına sâhip birçok Osmanlı münevverleri hemfikirdir. Irkın bir istinat noktası olup olmayacağı tartışılmış ve Türklüğün özünde bir mefkûre olduğunda karar kılınmıştır. Irk tamamlayıcı bir unsur olabilir; fakat milliyet için tek başına hiçbir mânâsı yoktur. II. Meşrûtiyet döneminin en buhranlı dönemlerinden bu yana Türkçülüğe ısrarla ırkçılık yaftası vurmaya çalışan muhtelif cereyanlar karşısında Türk milliyetçileri, onun bir *mefkûre* olduğunu ısrarla vurgulamışlardır.

Milliyetçiliğin bir *mefkûre* olarak değerlendirilmesinde Mehmet İzzet'in payı büyüktür. Milliyeti "ırk, toprak, iktisat, dil, seciye, an'ane, tarih, hars ve medeniyet" gibi parçalardan müteşekkil bir küll ve içtimâî menfaat için bir vâsıta olarak gören indirgemeci bakışın karşısına Mehmet İzzet, milliyetin, bir mefkûre, bir gāye olduğunu, onun mânâ ve muhtevâsının beşerî kıymetlerle tâyin edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. İzzet, milliyeti ırk, lisan, toprak, iktisat veya tarih hudutları dâhiline hapsetmek isteyen siyâsetin tahakkümünden kurtararak onu bir mefkûre olarak tetkik etmeye çalışmıştır. Bu maksatla milliyetin felsefî mânâsını tâyine çalışmış; Gökalp okulunun siyaset sosuna bulanmış içtimâiyatının sınırlarını aşmaya, beşerî hayatın en derin ve samimî temâyülü addettiği milleti anlamaya cehdetmiştir. İzzet ve eserinin Türk milliyetçileri nezdinde yeterince karşılık bulamamasının özünde de fikirlerinde özgün, ilmî oluşu ve politize olamayışı yatmaktadır. İşin aslına bakılırsa ciddî bir Gökalp eleştirisi olarak da okunabilecek *Milliyet Nazariyeleri*, ilimden ödün vermeyişi, felsefî sorgulamaları ve vardığı netice nedeniyle unutulmuş gibidir. Oysa felsefî idealizmden aldığı temelle milliyet fikrine yeni bir ufuk açan İzzet, , milliyeti sığ bir politika

aracı veya gündelik hayat görüşü olmaktan çıkararak ona geniş bir idealizm mânâsı kazandırmıştır.

Ötüken Neşriyat, Türk milliyetçiliğine dâir Gökalp ve Akçura külliyatları dışında kalan eserleri *Millî Hafıza Kitaplığı* adı altında bir seri olarak yayımlama teklifimizi memnûniyetle karşılamış ve bu kitaplığın ilk eseri olarak merhum Sadri Maksudi Arsal'ın *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları* adlı mühim çalışmasını neşretmiştir. Bu serinin ikinci kitabı olarak Mehmet İzzet'in *Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat* adlı eserinin yayımlanması kararlaştırılmıştır. Bu kitabın söz konusu serinin ikinci kitabı olduğunu ihtar etmeliyiz.

Elinizdeki baskının Ötüken Yayınları/Neşriyat tarafından 1969 (2. baskı) ve 1981 (3. baskı) yıllarında yapılan baskılardan farkı, metinde sâdeleştirilmeye başvurulmaması ve sâdeleştirme yerine satır içinde köşeli parantezlerle açıklamalar yapılması olmuştur. Eseri bugün kullandığımız alfabeye aktaran ve gerekli açıklamaları yapan Erol Kılınç Bey'dir. Bu baskıyı diğerlerinden farklı kılan bir başka husus da, Mehmet İzzet'in mehaz olarak faydalandığı ve adını zikrettiği bütün eserlere ulaşılarak gözden geçirilmiş olmasıdır. Söz konusu mehazlar dipnotlarda köşeli parantezle gösterildiği gibi, eserin sonunda da bir bibliyografya oluşturulmuştur. 2. baskıda yer alan "Birkaç Söz" ile 3. baskıda Halil Açıkgöz'ün kaleme aldığı çok kıymetli "Mehmet İzzet" araştırması da bu yeni baskıda korunmuştur.

Eserin okunuşu ve düzenlenmesi sırasında dikkatimizi çeken husus, Mehmet İzzet'in hayatı ile ilgili bilgilerin hemen neredeyse iki mecmuanın yayımladığı özel sayılara dayanıyor olması idi. İzzet'in hayatı ve düşünceleri, bugüne kadar yalnızca mezkûr mecmualara dayanarak tekrarlandığı, serdedilen bilgilerin müdekkikâne bir tetkikten kalemin gücüne bağlı olduğu görülür. Üstelik oldukça mahdut olan bu yazıları sistematik bir şekilde değerlendirmek yerine bilgiler mutad olduğu üzere tekrarlanmıştır.

Bu baskıda Mehmet İzzet'in hayatı ve düşünceleri ile *Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat* hakkında harcıâlem bilgileri tekrarlamak yerine, İzzet ve eserleri hakkındaki başlıca mehazların verilmesi tercih edilmiştir. Doğrudan *Milliyet Nazariyeleri* ile ilgili tanıtıcı mâhiyetteki yazıların eserin öncesinde verilmesi uygun görülmüştür. Buna karşılık İzzet'in hayatı, şahsiyeti ve fikirleri ile ilgili makāleleri, eserin sonunda, ekler kısmında verilmiştir. İzzet'in arkadaşları, öğrencileri ve tanıyanları tarafından kaleme alınan yazılar, makāleler ve değerlendirmeler kanaatimizce eserin bu baskısını önemli kılacak, araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlayacaktır. Bunun yanında

İzzet'le ilgili ansiklopedi maddeleri ve özgün olduğuna inandığımız yakın zamanlara âit muhtelif makâlelere de yazarlarının rızâları alınarak bu yeni baskıda yer verilmiştir. Ansiklopedi maddeleri ekler bölümünde ayrı bir kısım olarak değerlendirilmiş, makâlelerin ise kronolojik sıra gözetilerek verilmesine özen gösterilmiştir. *Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat* mühim bir eser olmasına rağmen, neredeyse çeyrek/yarım asırda bir gerçekleşen baskıları nazarıdikkate alındığında bu çabamızın ne anlam taşıdığı ehilleri ve genel okuyucu tarafından kolaylıkla anlaşılacaktır. Ayrıca Mehmet İzzet'e âit olmasına rağmen bibliyografyalarda yer almayan ve tespit edebildiğimiz makâleler eserin sonunda umûmî bibliyografyaya eklenmiş; İzzet ve eserleriyle alâkalı yakın zamanda yapılmış eserler de mezkûr bibliyografyada verilmiştir.

Başta, eseri açıklamalarıyla birlikte bugünkü harflere aktaran Erol Kılınç Bey'e, eserin 1923 baskısı ile muahhar baskılarını karşılaştırmak için yapılan okumalarda yardımlarını gördüğüm sevgili öğrencilerim Havva Kurbanova, Cem P. Sili ve Doğukan Kocabay'a, İzzet'le ilgili makâlelerinin neşrine izin veren kıymetli bilim insanlarına müteşekkirim. Ötüken Neşriyat ve onun gayur editörlerinin sabırları, *Milli Hafıza Kitaplığı* serisinin ikinci eserini yeniden yayımlamak arzuları takdir ve teşekkürden fazlasını hak ediyor.

Yahya Kemal Taştan
İzmir 2018

BİRKAÇ SÖZ*

Dünün insanına nazaran daha talihsiz bulduğumuz bugünün insanı farkında olsa da, olmasa da, istese de istemese de dâimî bir arayış içerisindedir. Hatta neyi aradığını bilmese bile, aradığına ısrarla devam etmektedir. Birgün kavuşabilmek, bulabilmek ümidiyle... İnsanoğlu rüzgâra kapılmış hazan yaprağına döndü; sağa sola savrulmakta, taşa duvara çarpmakta; tedirgin, güvensiz ve kararsız kalmaktadır. Makinayı elinde oyuncak yapmışken, nereden estiğini tâyin edemediği bu rüzgâra "Dur!" diyememekte, arkasına bakmadan bir sığınak aramakta, tesellî verici bir kapı bulamamaktadır. Asrın icabı olan vurdumduymazlıkla zavallılığını, çâresizliğini örtmeye gayret etmekte, mesut görünmeye çalışmakta ise de sık sık vukū bulan ve sermâyesi insan olan patlamalarda harcanmakta, zayiat vermektedir. Bu bir realite iken, demek kendini kandırmaktaki ustalığını henüz yitirmemiş olacak ki, binlerce kurban verdikten sonra yine de *buhran* deyip işin içinden çıkmak çabasındadır. Ama bu felâketleri sırıtarak karşılama çabası da boşa çıkıyor artık; mızrak çuvala sığmıyor.

Bu *buhran* dediği neyin nesi? Feza çağında insanoğlu maddî sefâlet ve acılarına, açlığına son vermiyor da; zayıflıyor, güçsüz kalıyor; sonra da *buhran* denilen hastalığa mı tutuluyor? Öyle ise kolay: Vazgeçer *on sekiz bin âlem*'i fethetmek sevdasından, imkânlarını dünyasına tahsis eder; ıstırabına, açlığına son verir, güçlenir ve buhrandan kurtulur. Öyle ya, kendisi *muhtac-ı himmet* iken nesine gerek milyarları boşluğa savurmak? Hesabını hiç mi bilmiyor, yirminci asrın *bütün fenleriyle mütefennin* insanlığı?

---

* Mehmet İzzet, *Millliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1969 (2. baskı), s. 5-8.

Yok, eğer bu *buhran* denilen menhus illet, öyle paray-la-pulla, karnı doyurup refah içinde yaşamakla atlatılamıyorsa onu madde âleminde teşhis ve tedâviye kalkışmak ne boş gayrettir? Henüz cesâretini tüketmediyse, insanlık için tek yol vardır: Korkmadan, utanmadan itiraf. Hep ayıp değil ki kendi kendine hakîkati tespit ile ilân. Evet, insanoğlu arayışını neticelendirmeyi, buhranına son vermeyi istiyorsa, çırpınmayı bırakıp "*Ben, Âdemoğlu, maddeyi elimde oyuncak yaptım, ona hükmettim. Büyüdükçe büyüdüm, dünyaya sığmaz oldum. Lâkin bu kudretim arttıkça bir yanım eksilmiş' Şimdi bu eksikliği had derecede duyuyorum. Kudretimin zirvesinde yıkılmak, yok olmak üzereyim. Karnım tok, açım; sırtım kavi, titriyorum. Ne oldum, nasıl oldum bilmiyorum. Kurtarıcı bir huzura muhtacım.*" diyebilmeli. Bu itirafta tereddüt zaman kaybıdır. Bunu demeye, bugün değilse bile yarın, mecburdur. Yol yakınken ne aradığını, neye muhtaç olduğunu tespit etmeli, bunu yapmalıdır. Hem de halisâne bir pişmanlıkla aslına rücu etmelidir. Sahte değil, hakîkî insan olmalıdır. Hayvanî değil, insânî duygularla yaşamalıdır. Belki o zaman kurtarıcı huzuru bulacaktır. Belki o zaman, şimdi pek demode bulup da rafa kaldırdığı kurtarıcı huzurun unsurları olan din, dil, kültür, an'ane, millî seciye, milliyet duygusu ve ma'şerî vicdan gelecekler, kendilerine yapılan ihaneti unutacaklar ve insanoğlunu "*Buhran! Buhran!*" diye inlemek hastalığından kurtulacaklardır.

Acaba şöyle bir sual varit olabilir mi? İnsanoğlu diyebilir mi ki "Pekiyi kurtarıcı huzurun unsurları diye takdim ettiğiniz şeylere sâhip çıkarsak bu defa eskiden olduğu gibi bunlar için birbirimize düşmeyecek miyiz? Yine kitleler halinde kavga edip, kan dökmeyecek miyiz? Bugün fertler halinde birbirimizle uğraşırken yarın milletler halinde boğuşmamızı nasıl tavsiye eder, bunu tâkip edilmesi gereken yegâne iyi, doğru ve güzel diye gösterirsiniz?" Bu suali soran bugünün zavallı, çâresiz insanlığına kızmamak gerekir. Çünkü mâzurdur. Zira bu değerlerden o kadar uzak kalmış ki; birdenbire büyüyünce küçükten giydiği elbisenin dar gelişini kendi kendine izah edemeyen çocuğun şaşkınlığı içerisinde. Birz da gururlu ve hazımsız. Kabahati elbisede değil, kendi anor-

mal gelişme seyrinde aramayacak kadar da akılsız. Çocuğun elbiseye sığamadığı gibi o da bu değerler kalıbına giremiyor. Feryat ediyor, saçmalıyor. Üstelik cahil. Bilmiyor mu ki hakîkat tektir ve onu bulunca, o kavgaya, didişmeye, geçimsizliğe son verir. Ama aklınca bin bir hakîkat ihdas eder ve bunların çarpışmasını da mensup olduğu hakîkat (!) açısından haklı bulur.

Dedik ki insanoğlu mâzurdur, kızamıyoruz. Bu yersiz sualinin cevabının verilmesini de bu yüzden zarûrî buluyoruz. Ve bu işi kendisiyle hemfikir olduğumuz erbabına bırakıyoruz. Mehmet İzzet merhum yıllar önce –bu kitap çapında- bunu cevaplandırmış. Hem de son derece ilmî ve namuslu bir tarafsızlıkla.

Aslında gören göz için her şey, ama istisnasız her şey hakîkatı müjdeler, huzura ışık tutar. Gören gözlerin bahtiyar sâhiplerinin –ki devrimizde mutlu azınlığa dâhildirler- mutlaka bu kitabı okumaları gerekmez; belki sosyoloji ilminin ince ve derin tahlillerine bu konuda yabancı kalmamak için okumaları tavsiye olunabilir. Lâkin görmeyen gözlerin hamallığını yapanlar mutlak okusun, insanı, insan-ı kâmil yapan değerleri tanısın diye yazılmış ve yıllar sonra ilk defa lâtin harfleriyle basılmış olan bu eserden istifâde etsinler.

Nâmerde kucak açmak zordur; lâkin din, dil, kültür, seciye ve emsali değerler öylesine büyük bir affedicilikle insanoğluna eğilmişler ki bu son şansı iyi kullanmak, aradığını bulmak, huzura ermek gerekir. Aksi halde mükerrer ihanetlerinin cezâsını çekmekte olan ve *"Buhran! Buhran!"* diye inleyen insanoğlunu bugünkünden çok daha elim âkıbetler beklemektedir.

Ötüken Yayınevi söndürülmüş beyinlere, bir alev parçacığı düşürebilmek, gönülleri yeniden tutuşturabilmek ümidiyle bu değerli eseri neşretmiştir, muradı tahakkuk ederse bu yolda hizmetin hazzını bir daha duyacaktır.

Ötüken Yayınevi

GİRİŞ YERİNE

Mehmet İzzet*

Halil Açıkgöz

Hayatı

Mehmet İzzet, 1891 senesinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası, kaymakamlıktan mütekāit Nazmi Bey'dir. İlk tahsilini, İstanbul'un muhtelif mekteplerinde ve bilhassa bir Fransız mektebinde yaptıktan sonra Galatasaray Sultanisi'ne girer.

Çocukluğuna âit pek mâlûmatımız olmamakla beraber, oğlu Orhan İzzet'in verdiği bilgi, bu devresi için bir vesika teşkil etmektedir: Küçük yaşta, şark vilâyetlerinden birinde vali bulunan dayısının yanına bir ara gidip geldiğini ve müellifte daha sonra iyice gelişecek olan Anadolu sevgisini o seyahatine borçlu olduğunu, söyler.

Galatasaray Sultanisi'nden 1907'de mezun olduktan sonra bir müddet İstanbul Dârülfünunu Hukuk Fakültesi'ne devam eder. Bu sırada, Avrupa'ya gönderilecek talebeler için açılan müsâbakayı kazanır. 1919 tarihinde yirmi sekiz arkadaşıyla beraber Paris'e gönderilir. Türk talebeleri Paris'te Louis Le Grand Lisesi'ne yerleştirilirler.

Mehmet İzzet, Paris Sorbonne Üniversitesi'nde felsefe tahsil ederek, yirmi bir yaşında İstanbul'a döner (1913).[1]

---

* Mehmet İzzet, *Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat* (neşre hazırlayan: Halil Açıkgöz)., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1981 (3. baskı), s. 11-33.

[1] Mehmet İzzet'in tahsilini tamamlayıp Paris'ten Türkiye'ye dönüş tarihi bir hayli karışık bir meseledir. Oğlu Orhan İzzet ("Mehmet İzzet'in Hayatı", *İş*, VI/23-24 (1940), s. 169) babasının Paris'ten "tam yirmi bir yaşında" döndüğü ibaresini kullanıyor ki, yuvarlak hesap, M. İzzet'in 1912'de Türkiye'de olması gerekiyor. Balkan Harbi sıralarında Kızılay'da çalışıyor göründüğüne göre, ilk bakışta, akla uygun bir tahsil zamanı Paris'te kalmış olması gerektiği çıkıyor. H. Ragıb Atademir'in (Dr. M. Coşkun Değirmencioğlu'nun tezi: "İlim ve Fikir Hayatımızda Mehmet İzzet" bölümü) "O Sorbonne mezunu bile değildi" sözü de bir başka noktayı düşündürüyor. Acaba, hakîkaten Mehmet İzzet mezun olmadan mı döndü? 1909'da Paris'e giden biri, 4 senelik tedrîsat neticesinde ancak 1913'de Türkiye'de olabilir. Balkan Harbi 1912-1913 arasındadır. Buna göre Mehmet İzzet'in, ya Balkan Harbi sıralarında İstanbul'da olmaması icap ediyor veya 4 senede değil 3 sene sonunda Türkiye'ye

Balkan Harbi esnâsında Adnan Adıvar; İstanbul Hilâliahmer (Kızılay) Merkez-i Umûmîsi Reisliği yapmaktadır. Hilâliahmer bünyesindeki Tahrirat İşleri Müdürlüğü'nde çalışacak bir adama ihtiyaçları vardır. Açılan müsâbakada Mehmet İzzet, ikinci gelerek işe alınır.

---

dönmüş olması gerekiyor. Mehmet İzzet'e iş veren Adnan Adıvar'ın da ("Mehmet İzzet", *İş*, VI/23-24 (1940), s. 69-71) "geçen Büyük Harb'den evvel" sözünden kat'î bir tarih tespit edemiyoruz. Elimizde, Mehmet İzzet'in Türkiye'ye dönüş tarihini kat'î olarak çıkarabileceğimiz zaman 1 Kânûnuevvel/Aralık 1329/1913'tür. Çünkü bu tarihte neşredilen *Bilgi Mecmuası*'nda "Zenan ve Muakkibleri" isimli yazısı yer almaktadır (*Bilgi Mecmuası*, I/2, sh: 134-144). Bu yazıyı, şu psikolojik tavır dolayısıyla neşretmiş olabilir, düşüncesiyle meseleye bakarsak herhalde biraz açıklık kazanacaktır. Mehmet İzzet, hakîkaten Balkan Harbi sırasında İstanbul'a dönmüştür. Yaptığı tahsilin bir semeresi olarak da "Zenon ve Muakkibleri"ni kaleme alıp ilim ve fikir çevrelerine kendisini tanıtmak düşüncesiyle hareket edebilir ve yazıyı *Bilgi Mecmuası*'na verir. Kaynaklardaki "Balkan Harbi sıralarında" ibaresi de bizi aldatmamalıdır. Bilindiği gibi Balkan Harbi iki safhada cereyan etmiştir: 9 Ekim 1912-3 Aralık 1912 ile 29 Haziran 1913-29 Eylül 1913 arasındadır. Mehmet İzzet, 1909'da gittiği Paris'ten, 4 senelik tahsilini 1913'de tamamlayarak, (Balkan Harbi'nin ikinci safhasında Haziran-Eylül 1913 arasında) İstanbul'a döner. İzzet Er (*Mehmet İzzet ve Mehmet Şevket Beylerin Eski Harfli Hayat Mecmuası'ndaki Makâlelerinin Toplanması*, Mezuniyet tezi, İst. Ün. Edebiyat Fak. Sosyoloji Kütp. nr: 11457) ise Avrupa'ya gidiş için 1910, dönüş için ise 1914, Hilâliahmer'deki vazîfesini de 1911-1912 şeklinde kaydeder ki bir zuhûl eseri olsa gerek. Sıtkı (*Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, VII/5 (Şubat-Mart 1931), s. 35-37.), H. Eren (Hasan Eren, "Mehmet İzzet", *Türk Ansiklopedisi*, cilt 23, Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1976, s. 412.), İzzet Er (*a.g.e.*) kısmen birbirlerini tekrarlıyorlar.

Dr. Mahmud Coşkun Değirmencioğlu (Mehmet İzzet (1891-1930) *Sa vie ses Œuvres et aa Philosophie Sociale*, Doktora tezi, Sorbonne Üniversitesi, Paris 1977, 4. Kısım, s. 8.) bize, Mehmet İzzet'in sâdece 3. sınıfa âit kayıt fişini tespit edebildiğini, fakat 1912-1913 senelerine aitd Sorbonne Üniversitesi diploma kayıtlarında altısı Türk, yetmiş dokuzu yabancı milletlere mensup mezunlar arasında Mehmet İzzet ismine rastlamadığını söylüyor.

Mehmet İzzet'in 3. sınıfa âit devam kaydı:

İZZET MEHMET

Nê: Constantinople

Nationalitê: Ottoman

Adresse: 4. Rue Tournefort (Pari V. Arrdt)

Ordre d'êtudes: Philosophie

Examen prêparê: Diplome d'êtudes üniversitaires

Anêe: 3 ême

[Halbuki *Mehmet İzzet tarafından hazırlanan Felsefe Dersleri unvanlı birinci kitabın ilm-i ruh'tan bahseden formasında, onun "Sorbon Dârülfünunu'ndan" mezun olduğu kayıtlıdır. Y.K.T.*]

Mesâî arkadaşlığıyla beraber, dâireden çıkıldıktan sonra Adnan Adıvar-Mehmet İzzet dostluğu, ilmî ve fikrî sâhalara da kayarak iyice gelişir. İşte bu sıralarda Mehmet İzzet, Türk düşünce tarihine "Zenon ve Muakkibleri [*Bilgi Mecmuası*, I/2 (1329/1913 İstanbul), s. 134-144] isimli makâlesiyle ilk imzâsını atar.

Birinci Cihan Harbi başlarına kadar Mehmet İzzet çeşitli mekteplerde hocalık yapar. Hilâliahmer'deki vazîfesiyle beraber askerlik vazîfesini de yerine getirmiş sayılır. Bu arada, idârecilik ve hocalık, Mehmet İzzet'in hayatından tam beş senesini alıp götürmüştür. Birinci Cihan Harbi'nin sona ermesi üzerine Hilâliahmer'deki işinden ayrılarak İstanbul Dârülfünunu Edebiyat Fakültesi Müdürlüğü'ne getirilir (21 Teşrinievvel/ Ekim, 1918). Edebiyat Fakültesi Müdürlüğü'nde 70 gün kadar kaldıktan sonra 30 Kânûnuevvel/ Aralık 1918'de istifâ eder.[2] Mehmet İzzet, Edebiyat Fakültesi Müdürlüğü yaptığı sıralarda, yine Hilâliahmer bünyesinde kurulan Mübâdele-i Userâ Şubesi Müdürlüğü'nü de yürütür. Büyük Harp sona ermiştir. İşlerinden ayrılan Mehmet İzzet, Tıp Fakültesi'nde ve Mekteb-i Mülkiye'de sâdece Fransızca hocalığı yapmaktadır. Bu arada, mesâî arkadaşı ve dostu Adnan Adıvar tarafından, Evkaf Nâzırı Hayri Bey'in yeni usûlde kurduğu medreseye, felsefe hocası olarak tavsiye edilir (3 Nisan 1919).[3]

Mehmet İzzet, Felsefe Tarihi muallimi olarak, Avrupa'ya gidinceye kadar, bir daha ayrılmamak üzere, Dârülfünun'a adımını atar. Adnan Adıvar'ın ifâdesiyle: "Bu genç Sorbonne mezunu şimdi sakallı, cübbeli, sarıklı ve hasırlar üzerine uzanmış softalara Avrupa felsefesi okutmaya

---

[2] Orhan İzzet (*a.g.m.*), babasının dört sene Hilâliahmer bünyesinde kurulan Mübâdele-i Üserâ (Esir Mübâdelesi) Şubesi müdürlüğü yaptığını, aynı zaman zarfında askerlik vazîfesini de yerine getirdiğini kaydeder. H. Eren (*a.g.e.*) , Sıtkı (*a.g.m.*), Mübâdele-i Üserâ Şubesi Müdurlüğü'nü daha sonraki bir tarihe (7 Teşrinisani/ Kasım 1918 ile 30 Kânûnuevvel/Aralık 1918 tarihleri arasına) Edebiyat Fakültesi Müdürlüğü zamanına kaydırırlar (Sıtkı, *a.g.m.*; H. Eren, *a.g.md.*). Mahmud Zarif Bey'den boşalan İstanbul Dârülfünunu Edebiyat Fakültesi Müdürlüğüne Mehmet İzzet'in tâyin tarihi hususunda 7 Teşrinisânî/Kasım 1918 kaydını verdikten sonra, her ikisi de "Edebiyat Fakültesi Müdürlüğü'nde ancak üç ay kadar bir zaman kalmıştır" şeklinde bir ifâde kullanırlar. İstifâ tarihi yukarıdaki kaynaklarda aynıdır. 30 Kânûnuevvel/Aralık 1918). (Orhan İzzet, *a.g.m.*). Fakülte Müdürlüğü'ne başlama tarihi olarak 21 Teşrinievvel/Ekim 1918 tarihini kaydettiğine göre Mehmet İzzet'in Fakülte Müdürlüğü ancak 70 gün devam etmiştir.

[3] M. İzzet'in üniversite'ye tâyin tarihi olarak, O. İzzet (*a.g.m.*). 3 Nisan 1919, Sıtkı (*a.g.m.*), H. Eren (*a.g.md.*) ise 24 Mart 1919 tarihini vermektedir. Bu hesaba göre Tıp Fakültesindeki ve Mekteb-i Mülkiye'deki Fransızca hocalığı da ancak üç ay kadar devam etmiş gözüküyor.

başlamıştı."[4] Bu sırada muallim Mehmet İzzet Bey, Fransa'dayken başladığı tahmin edilen Almancasını da ilerletmektedir. 1919 senesi içinde Felsefe Tarihi muallimliğinden Ahlâk hocalığına getirilir.[5]

İkinci Meşrûtiyet'ten Mütâreke'ye kadar sâdece bir yazısına rastladığımız ahlâk muallimi Mehmet İzzet, Türk fikriyâtındaki asıl mevkiine 1918'den sonra ulaşır. O, buhranlar hengâmesi içinde, ilk zamanlar çetrefil gelen cümleleri ve istihzâlı üslûbuyla, devri insanları tarafından pek anlaşılamamış bir mütefekkirdir. Hakîkate ulaşmak gâyesinden ziyâde, hakîkati düşündüren sistemi, daha ilk derslerinden itibâren kolayca kavranılamadığı için, çevresinde ve talebeleri üzerinde "Her şeyden şüphe eden ve bir sistemi olmayan bir muallim"[6] intibâı bırakır. O devrelerde, *Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*'ndaki yazıları, tercüme ettiği ve talebeye takrir olarak hazırladığı eserleriyle, kafalarda dâimâ istifhamlar bırakmış bir insandı.

Cumhuriyetin ilanından sonra, 1924'te müderrisliğe (profesör) yükseltilir. 1926 tarihinde de Ahlâk dersine ilâveten, Mehmet Emin'den boşalan Felsefe Tarihi ve ihtisas devresi sınıfları için İçtimâiyat derslerini de okutmaya başlar. 1928 ortalarında, sâdece İçtimâiyat dersini okutmak üzere, Felsefe Tarihi,

Ahlâk ve bu arada Harbiye'deki Fransızca derslerini bırakır. Tabii, bunda, 1927 senesi içinde, o amansız hastalığa yakalandığının teşhis edilmesi, herhalde yegâne âmil olmuştur.[7]

Mehmet İzzet, 1928 Teşrinievvel/Ekim'inde, hem tedâvisini yaptırmak, hem de Avrupa'daki talebeleri teftiş etmek maksadıyla Paris'e gönderilir. Aynı sene, vazîfesi Berlin'e nakledilir.[8]

1929 senesinde, ânî bir avdetle Mehmet İzzet, Dârülfünun'da üç ay daha İçtimâiyat dersi verdikten sonra, artık bir daha geri gelmemek üzere, tekrar Berlin'e gider. 8 Kânûnuevvel/Aralık 1930 Pazartesi günü, saat 14:50 sıralarında leucémi (lösemi)'den ölür. Vefat ettiği sırada 39 yaşındadır:

---

[4] Adnan Adıvar, *a.g.m.*

[5] Orhan İzzet (*a.g.m.*), Ahlâk muallimliğine, üniversitede işe başladığı 1919 senesinin ertesi senesinde getirildiğini, Sıtkı (*a.g.m.*), H. Eren (*a.g.md.*) ise "aynı yıl içinde" vazîfesinin Ahlâk muallimliğine çevrildiğini kaydediyorlar.

[6] Mehmet Emin, "Zavallı İzzet Bey", *Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, VII/5 (Şubat-Mart 1931), s. 33-34. [Ayrıca bkz. *Cumhuriyet* Gazetesi, 2373 (14 Kânunıevvel 1930]

[7] Mehmet Emin, *a.g.m.*

[8] Adnan Adıvar (*a.g.m.*), Mehmet İzzet'le son olarak 1928 içinde Paris'in Şimal İstasyonu'nda görüşür. M İzzet, o sıralarda Paris Talebe Müfettişliğinden Berlin'e tâyin edilmiştir.

Mehmet İzzet, Berlin'de, Hasenheid'deki Türk Mezarlığı'nda, o devir Maârif Vekâleti'nin ve âilesinin yaptırdığı kabrinde yatmaktadır.[9]

Mehmet İzzet'in ölümü, Türk tefekkür tarihinde yeri doldurulamaz bir boşluk bırakmıştır. Fakat; Mehmet İzzet'i, devri ve sonraki nesiller, gerektiği şekilde değerlendirememiştir. Bunun böyle olmasında,seciyesinin olduğu kadar düşünce sisteminin kolayca anlaşılamamasının da payı büyüktür.

Seciyesi

Mehmet İzzet, fikrî ve ilmî seciyesini, kendi şahsî mizacında en mütenâsip bir şekilde mezcetmiştir.

Yazılarında ve arkadaşları arasında meşhur olan vasfı; zekâsı ve istihzâlarıdır. Mehmet Emin: "İzzet Bey, istihzâyı, bir parça da zekânın hakkı bulurdu"[10] diyerek, müstehzî mizâcı ile zekâsı arasındaki irtibatı ortaya koyar. Sadreddin Celal de: "Ben İzzet'i, meşrûtiyeti müteâkip hükûmetin Avrupa'ya talebe göndermek için açtığı müsâbakada tanıdım. Avrupa'da ilk tahsil senemizi diğer yirmi sekiz arkadaşımızla beraber Louis Le Grand Lisesi'nde geçirdik. Kuvvetli Fransızcası, zekâsı ve ciddî mesâîsiyle daha o zaman nazarıdikkat ve takdirimizi celbeden İzzet; bütün bu meziyetlerine rağmen, o zaman bana -itiraf edeyim- biraz müstehzî ve dürüşt (kaba, sert) görünmüştü. Ona o kadar ısınamamıştım. Fakat zaman geçtikçe, onu daha iyi tanıdıkça, ihtimâl aynı zamanda o da daha olgunlaştıkça ilk intibâ bende yavaş yavaş silinmeye başladı. İzzet'e karşı muhabbet ve merbûtiyetim tedricî bir sûrette arttı."

"İzzet'i, müstehzîlikle itham etmek doğru olmaz, kanaatindeyim. Çünkü İzzet, istihzâyı; şahsî gururunu tatmin etmek için gayrı şuurî olarak değil, belki bir ıslâh ve terbiye vâsıtası olarak müdrik bir sûrette kullanıyordu."[11] diyor. Yine Mehmet Emin: "Müstehzî görünen tavrı bâzan talebesini incitirdi. Halbuki o, sonra *Hayat Mecmuası*'nda yazdığı gibi, Sokratça istihzâyı talebesini ikaz etmek, onların düşüncelerindeki, tavr u hareketlerindeki yanlışlıkları açıkça göstermek için bir vâsıta gibi kullanıyordu."[12] sözleriyle, Mehmet İzzet'in, kendi seciyesindeki bir beşerî kusuru bile, fikrî ve ilmî şahsiyetiyle nasıl telif eylediğini müşâhede eder.

---

[9] *İş Mecmuası*: (zikredilen tarih) Mezarının ve kendisinin fotoğrafları neşredilmiştir.

[10] Mehmet Emin, *a.g.m.*

[11] Sadreddin Celal, "İzzeti Niçin Tâziz Ediyoruz?", *Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, VII/5 (Şubat-Mart 1931), s. 9-13.

[12] Mehmet Emin, *a.g.m.*

1927 senesi ortalarında, rahatsızlığının amansız bir hastalık olduğu anlaşılması üzerine, Sokratvârî bir duyguya kapılarak sağlam, bir metânet kazanır. Sokrat, ölüme mahkûmdur; kendisi de. Buna rağmen, mayasındaki istihzâdan vazgeçemez. Hayatının geri kalan senelerini hummalı bir çalışmayla doldurur. İlk mektep sıralarında öğrenmeye başladığı anlaşılan Fransızca ile yetinmeyip, temsil ettiği idealist felsefenin hakîkî menbaına daha rahat ulaşabilmek için, ileri yaşına rağmen, Almancaya çalışır ve bilhassa, felsefî terimleri zor anlaşılan Alman romantiklerini; felsefî bir susuzlukla tetkike başlar.

Ondaki, öğrenme ve öğretme aşkına en güzel misal olan şu iki hâdiseye işâret etmeden geçemeyeceğiz:

1929 senesi ortalarında, hasta hâline rağmen, Dârülfünun'da üç ay daha ders verir ve dâimâ metânetle karşıladığı ölüm yakasına yapıştığı anda bile son sözü: "Ben derse gidiyorum!.."[13] olur.

Almanya'da Talebe Müfettişliği yaptığı sıralarda, nasıl, bir vazîfe anlayışıyla hareket ettiğini göstermesi bakımından, Mehmet Emin'den, âmiri sıfatıyla şu sözleri kaydediyoruz: "İzzet Bey, üç sene içinde Almanya'da bulunan talebemizin hakîkî ağabeysi oldu. Yalnız resmî nezâretiyle değil, husûsî irşatlarıyla da talebemizin istifâdeleri için mütemâdiyen çalıştı. Umûmî Harb'den (Birinci Cihan Harbi) beri Almanya'ya talebe göndeririz, fakat hiçbir zaman İzzet Bey'in nezâreti altında olduğu vakit kadar Türk talebesinin muntazam bir sa'y hayatı geçirdiği vâki olmamıştır."[14]

Mütâreke'den hemen sonra İstanbul Dârülfünunu'nda, Felsefe Tarihi ve (sonra) Ahlâk muallimi olan Mehmet İzzet, ders takrir usûlü ve tarzı ile talebeler tarafından pek hoşça karşılanmaz.

Mehmet Emin, ilk derslere âit müşâhedelerini anlattığı yazısında: "Dârülfünun'a ilk muallim olduğu sıralarda Edebiyat Fakültesi Müdürü idim. Ondan incinen talebe bana şikayet etmişlerdi. İlk görüştüğüm andan itibâren zekâsının ve kültürünün genişliği karşısında derin bir hürmet duyduğum bu arkadaşı, talebesinin bir gün çok seveceklerini biliyordum. Çok geçmedi, Dârülfünun'un en sevilen müderrisi oldu."

"Arkadaşları ilk zamanlar kuru akîdelerden hiç hoşlanmayan, bütün meseleleri muhtelif cephelerden görebilen geniş müfekkiresinin kudretini anlayamadılar. Onu, her şeyden şüphe eden ve bir sistemi olmayan bir

---

[13] Yusuf Şerif, "Mehmet İzzet Bey'in Ölümü", *Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, VII/5 (Şubat-Mart 1931), s. 2.

[14] Mehmet Emin, *a.g.m.*

muallim gibi gördüler. Zaman pekâlâ gösterdi ki İzzet Bey her felsefî meseleyi etrafiyle tetkik eden ve onun mâhiyetini en iyi bir tarzda anlayan bir zekâya mâlikti."[15]

"Boynunu eğmek bilmeyen bu genç müderris", şahsî mizacıyla perçinlediği idealist ve septik tavrını hemen hemen bütün yazılarında aksettirir.

Fikrî ve İlmî Şahsiyeti

Müşâhitlerin sözlerine göre; "Müderris İzzet Bey, birkaç arkadaşıyla beraber hakîkî felsefe düşüncesini Dârülfünun'a sokan bir müderristir."[16]

Emrullah Efendi'nin Dârülfünun ıslâhatıyla başlattığı işi, Ziya Gökalp ve arkadaşları, yeni bir ruh ve heyecanla tamamlamaya çalışmışlardı. II. Meşrûtiyet sonrası Türk İçtimâiyat ve Felsefe Tarihi'ne damgasını vuran şahıs, şüphesiz Ziya Gökalp'tir.

Harpler dolayısıyla ülkeyi saran siyâsî ve iktisâdî buhrana ilâveten bir de içtimâî-felsefî düşüncede alabildiğine bir yayılma, yozlaşma ve çeşitlilik görülüyordu. Resmî tedrîsatta itibar ve alâka görmeyen her türlü Avrupaî düşünce, Emrullah Efendi'nin ölümünden sonra Dârülfünun'a sokulmaya başlanmıştı. İşte Ziya Gökalp, mevcut cereyanları, -daha sonra *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak* adıyla 19l8'de kitaplaşacak olan- 1912-17 arasında parça parça yazılarıyla âdetâ birleştirir. Bu sıralarda Tarde'ın ve Bergson'un tesiri altındadır. Fakat, daha sonra -bilhassa *İçtimâiyat Mecmuası*'ndaki (Nisan 1917'den itibâren) fikri faâliyetiyle- E. Durkheim'in nazariyelerine iyice bağlanır. Başka mektepler ve düşünce tarzları bir köşeye çekilmek mecbûriyetinde kalır.

İşte Mehmet İzzet, bu sıralarda Hilâliahmer Cemiyeti Merkez-i Umûmîsi Tahrirât İşleri Müdürü'dür ve Dârülfünun'a intisap etmek üzeredir.

Yukarıda da işâret ettiğimiz gibi, bu keskin zekâlı müstehzî mizaç, ilk anlarda çevresinde pek sevilmez. Çünkü Mehmet İzzet, her türlü doğmatikliğe ve nasscılığa karşı, derin mâlûmatlı ve aynı zamanda Dekartçı olmayan bir akliyyeciliğin temsilcisidir. Bundan dolayı, felsefe tarihçileri onu, idealist felsefe mektebine dâhil ederler.

Mehmet İzzet, başlangıçta, Ziya Gökalp gibi, Durkheim'in talebesi ve Durkheim mektebine mensup bir içtimâiyat mütefekkiridir. Fakat bütün Durkheim mektebinin sâlikleri gibi objektif mektebin kâidelerine tam bel bağlamış, teslim olmuş bir filozof manzarası göstermez: Mehmet İzzet,

---

[15] Mehmet Emin, *a.g.m.*

[16] Mehmet Emin, *a.g.m.*

içtimâiyatçılığını, beşerî hâdiselere âit şüphe ve endişelerini bir parça azaltan ve aydınlatan bir vâsıta olarak kullanır. Yani, Mehmet İzzet için "cemiyet ilmi, bir vâsıta ve bir nevi felsefî girizgâh"tır.[17]

Türk tefekkür tarihinde Mehmet İzzet, umûmiyetle Ziya Gökalp'ın tâkipçisi ve tamamlayıcısı gibi görülmüştür. Halbuki müellif, Gökalp'ın ortaya attığı fikirler ve mefhumlar üzerinde yeniden düşünür ve onlara Türk düşüncesinde bir ufuk zenginliği kazandırır. Çünkü bu iki şahsiyetin ilmi ve felsefî tavırları birbirinden farklıdır. 1931'de Hilmi Ziya, bu iki tip arasındaki farkı şöylece tespit etmektedir: "Fikir adamlarında birbirine oldukça zıt olan iki enmûzece tesâdüf ediyoruz: Birincisinde fikirler süratle fiil ve hareket haline geçmeye müsâittir. Onlar inşâ ile asla iktifâ edemezler, eserlerini bizzat telkin ve tatbik etmek isterler. Bu fiil ve telkin ihtiyacı onlarda o kadar ziyâdedir ki, hatta fikirlerinin teferruatı üzerinde işlemekten bile, çok defa aksiyon mecbûriyetiyle vazgeçerler. Bu nevi mütefekkirler bir kanaatin iman hâlinde neşrolunması için her şekl-i ifâdeye ve her vâsıtaya mürâcaat ederler. Telkinin kuvvetini temin için az çok dogmatique olmağa mecburdurlar. İşte Ziya Gökalp bu nevi mütefekkirlerdendi. Onun az zamanda popularite olmasının sebebi bu noktada aranmalıdır."

"İkinci tip mütefekkirler ise bilakis muâkaleci bir usûl tâkip ederler. Bunların nazarında bütün kıymet fikirdedir. Ve bir ressam itinâsıyla, vehmiyle onun üzerinde uzun müddet çalışmak lâzımdır. Bu nevi muharrirler ammenin ihtiyacını düşünmeye vakit bulamazlar. İmâl ettikleri eserin ikinci elden fiile indirilmesini beklerler. Tefekkürün mümeyyiz vasfı olan tenkit fikrini kaybetmemek için süratle fiile inen imanlardan fevkalâde ihtirâz ederler. İşte İzzet Bey bu nevi mütefekkirlerdendi."[18]

İsmail Hakkı da şunları söylüyor: "Durkheim'in müspet içtimâiyatçılığını içtimâî bir fizik halinde temessül edebilen Gökalp Ziya Bey, yeni, pek dinç bir metodoloji telakkîsiyle birlikte maatteessüf bâzı gayrı ilmi itiyatları da Dârülfünun'a getirmişti. Bunlardan biri içtimâî nassiyeciliktir. Fizik ilimlerinin bugünkü telakkîsiyle bile kābil-i telif olmayan bu zihniyet tohumları, Gökalp'ın tedrîsatında en sert ve en haşin fizik kānunları gibi düsturlanıyordu. Diğer taraftan Gökalp'ın bu nassiyeciliği en acûl ve en tehlikeli bir tamimcilikle yerleşiyor, ekseriya klasik tarih medlûllerine dayanıvermekle tasnifler, tipler, cüz'ütamlar ibdâ ediliyordu... İşte İzzet

[17] Hilmi Ziya, "İzzet Bey", *Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, VII/5 (Şubat-Mart 1931), s. 3-8.

[18] Hilmi Ziya, *a.g.m.*

Bey, fikrî şahsiyeti icabı bu tehlikeli tecellîlere karşı bîaman bir hasım gibi çalışıyor. Dârülfünun gençliğine itiyadı, basireti; reybîlik derecesine kadar da varsa bile, ilmî şüphe ihtiyacını öğretiyordu."[19]

Müderris, fikri hayatının olgunluk devresine adım attığı sıralarda *Yeni İçtimâiyat Dersleri* (İstanbul 1927) adıyla bir mektep kitabı hazırlar. Esere, kendi prensiplerine karşı olan ve aykırı gelen filozofların metinlerini de tercüme ederek koymayı ihmâl etmez. Müellifin, Durkheim içtimâiyatında cârî olan bâzı nazariyelerden başka, farklı içtimâî prensiplere de kapıyı araladığını, *Yeni İçtimâiyat Dersleri*'ne eklediği metinlerden anlamak mümkündür. Kimseye şahsî hiçbir düşmanlığı yoktur. Mehmet İzzet; doğru veya yanlış, yalnız düşünene ve düşünceye hürmetkârdır. Hatta pek çok noktada dogmatik olduğu hâlde bile Gökalp'a hayrandır. Ama bu hayranlığı, hiç kimseyi tenkit ve tahlil etmekten onu alıkoyamamıştır.

Mehmet İzzet'in asıl maksadı, "Halletmek değil, yeni düşünce vesileleri araştırmaktır. Filvâki İzzet Bey içtimâiyattan müphem bir şey gibi bahseder. Fakat maksat bir ispata vâsıl olmak değil, bu müspet şeyin gayrı müspet meselelerini göstermektir."[20] Bundan dolayıdır ki onun nazarında "ilmin asıl vazîfesi kıymet tâyin etmek değil, kıymetleri olduğu gibi göstermektir."[21]

Müderris Mehmet İzzet Bey; devrinde, Türkiye'de yavaş yavaş kök salmaya başlayan "hodgâm his ve ihtirasları meşrûlaştıran enfüsî fertçiliğin bugünkü burjuva ve kapitalistlerin ruhunda bıraktığı gayrı ahlâkî zihniyeti ve bunların tabiî neticeleri olan amele ve iktisat buhranlarını görerek enfüsî fertçilikten nefret ettiği gibi, en kuvvetli cereyanını tarihî materyalizmde bulan maddî cemiyetçiliği de bir türlü sevememişti. Çünkü o, bugünkü fert ve cemiyet ilimlerinin iptidâîliğine bakarak, ne ferdin ne de cemiyetin tahakkümüne revaç verecek bir sisteme râzı olmadığı için her ikisini de birleştirecek bir hakîkat bulunabileceğini felsefî hadsi ile duymuş ve bütün mesâîsini işte bu hadsin tesiri altında yapmıştır."[22] Günümüzün tâbiriyle, ne kapitalizme ve ne komünizme taraftardır. Bunların ikisine de temâyül ihtiyacı göstertmeyecek vahdetçi bir prensibin peşindedir. Eserlerinde,

---

[19] İsmail Hakkı, "Mehmet İzzet Bey: Fikri Şahsiyeti ve Hizmeti", *Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, VII/5 (Şubat-Mart 1931), s. 14-17.

[20] İsmail Hakkı, *a.g.m.*

[21] Dr. Orhan Saadeddin, "Mehmet İzzet: Kimdi ve Bize Neydi", *Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, VII/5 (Şubat-Mart 1931), s. 18-24.

[22] Mustafa Şekib, "İzzet Bey'in Fikri Şahsiyeti", *Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, VII/5 (Şubat-Mart 1931), s. 25-29